

A fogadomban sok vendég van: hosszú magánhangzók egy mezősi nyelvjárásban

Mády Katalin
MTA Nyelvtudományi Intézet

Bevezetés. A magyar magánhangzórendszer hét rövid és hét hosszú magánhangzóból áll, amelyek fonológiailag hét párba rendezhetőek. A párok funkcionális és fonetikai viselkedése a felső /u-u: y-y: i-i:/, középső /o-o: ø-ø:/ és alsó /ɒ-a: ε-e:/ magánhangzók esetében eltér. A fonológiailag alsó nyelvállású párok gyakran játszanak jelentésmegkülönböztető szerepet, és jól elkülöníthetőek egymástól mind minőségük, mind tartamuk alapján, ami a beszédprodukción és -percepcióban egyaránt megjelenik (Mády, Bombien & Reichel 2008, Mády 2012). A felső nyelvállású magánhangzók hosszúságának funkcionális terheltsége igen alacsony, és formánsszerkezetük alig tér el egymástól. A hangsúlytalan hosszú magánhangzók a mai beszélt nyelvben gyakran rövidülnek. A semlegesülés néhány évtizede ment végbe, ahogy azt Magdics (1960) különböző korosztályok vizsgálatával kimutatta. A középső nyelvállású magánhangzók köztes kategóriát képviselnek: a hosszúság jelentésmegkülönböztető szerepe jelentősebb, mint a felső nyelvállású magánhangzóknál, és a rövid-hosszú párok formánsszerkezete is eltér, de kisebb mértékben, mint az /ɒ-a: ε-e:/ pároknál.

Az utóbbi néhány évben végzett kísérletek azt mutatják, hogy a hangsúlytalan /o:/ mind tartamában, mint formánsszerkezetében közelebb került rövid megfelelőjéhez, míg az /a:/ továbbra is stabilan különbözik az /ɒ/-tól. Egy lehetséges magyarázat, hogy az alsó nyelvállású magánhangzók tartambeli megkülönböztetését elősegíti a hangzók minőségi különbsége. Azért a felső nyelvállású magánhangzók rövidülése volt az első semlegesülési folyamat, mert ott a hangzók megkülönböztetését nem támogatja az eltérő hangszín.

A jelen kísérlet a magánhangzópárokon belüli minőségkülönbség és a tartambeli megkülönböztetés kölcsönhatását vizsgálja a mezősi nyelvjárásban, ahol mindhárom nyelvállásra jellemző a hosszú magánhangzók rövidülése (*kesztyű, apro, vág*) (Juhász 2003). Ahogy az idézett műből átvett átírás is sugallja, az /a:/ minősége a rövidülés ellenére nem azonos az /ɒ/-éval. A kutatási kérdések a következők: (1) Elkülönülnek-e a rövid és hosszú mezősi magánhangzók tartamuk és formánsszerkezetük alapján, és (2) van-e összefüggés a minőségbeli és tartambeli különbség között?

Módszertan. A vizsgálat célszavakba beágyazott rövid és hosszú /a o u/ magánhangzókon alapult, amelyek hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetben fordultak elő, azonos alveoláris mássalhangzók között (pl. *dúdolok, dudorok, faodúd, kakadud*). A mondatba ágyazott célszavakat tíz magyar anyanyelvű pusztakamarási beszélő olvasta fel öt ismétléssel (6 nő, 4 férfi, 40–82 év). A felvételeket csendes környezetben, fejmikrofon és külső hangkártya, valamint laptop használatával készítettem. Az adatokat 11 (6 nő, 5 férfi, 50–70 év), a magyarországi sztenderd nyelvváltozatot beszélő magánhangzó-produkciójával hasonlítottam össze. A statisztikai elemzést kevert modellek segítségével végeztem, amelyekben a beszélők random hatásként szerepeltek, a függő változó pedig a tartam, az első vagy a második magánhangzóformáns (F1, F2) volt.

Eredmények. A magyarországi beszélők magánhangzó-tartamai között mind a hat párban szignifikáns különbség volt ($p < 0,01$). A magánhangzóformánsok szintén szignifikánsan különböztek, kivéve a hangsúlytalan /u/ második formánsát ($p = 0,32$). A mezősi beszélők adatai merőben más képet mutattak. A magánhangzó-tartamok csupán az alsó nyelvállású, valamint a hangsúlyos középső pár esetében különböztek szignifikánsan, míg a felső nyelvállású magánhangzók és a hangsúlytalan /o-o:/ még tendenciaszerűen sem tértek el egymástól ($p > 0,3$). A formánsok közötti különbség hasonló mintázatot mutat: az F1 az /u/ és a hangsúlytalan /o/, az F2 pedig sem az /o/, sem az /u/ esetén nem különbözik szignifikánsan ($p > 0,1$).

Következtetések. A mezősi beszélőknél a hosszúsági oppozíció semlegesülése kiterjed a hangsúlyos és hangsúlytalan /u/-ra, valamint a hangsúlytalan /o/-ra, amelyek sem tartamukban, sem formánsszerkezetükben nem térnek el egymástól. Ez újabb érvet szolgáltat arra, hogy a rövid és hosszú magánhangzók közötti minőségbeli különbség hozzájárul a hosszúsági oppozíció fenntartásához.

Köszönetnyilvánítás. A kísérletet az OTKA PD 101050 sz. projekt támogatásával végeztem.

Hivatkozások

- Juhász, D. (2003), A nyelvjárási régiók, in J. Kiss, ed., 'Magyar dialektológia', Osiris, Budapest, pp. 262–316.
- Mády, K. (2012), Implicit and explicit language attitude in a sound change process, in 'Proc. 2nd Sound Change Conference', Kloster Seeon, Germany, p. 87.
- Mády, K., Bombien, L. & Reichel, U. D. (2008), Is Hungarian losing the vowel quantity distinction?, in 'Proc. 8th International Seminar on Speech Production, Strasbourg'. 445–448.
- Magdics, K. (1960), 'A szóvégi magánhangzók rövidülése a köznyelvben', *Nyelvtudományi Közlemények* 62(2), 301–324.